

University of Tehran Press

Environmental

Hazards

Management

Iranian Hazardology Association

Online ISSN: 2383-0530

Home Page: <https://jhsci.ut.ac.ir>

State crime in crimes against the environment

Abbas Shiri

Associate Professor of Law and Political Sciences Faculty, University of Tehran. Email: ashiri@ut.ac.ir

ARTICLE INFO

Article type:

Research Article

Article History:

Received 19 October 2023

Revised 15 November 2023

Accepted 16 November 2023

Published 11 December 2023

Keywords:

Environmental hazards,

Degree of vulnerability,

Prioritization of threatening factors,

Hara protected area.

ABSTRACT

In the field of environment, The State may adopt policies that lead to destruction and serious harm to the environment. The justification of the perpetrators is economic and industrial development, creating employment, obtaining benefits for the State, Provision of current expenses and other similar factors. While these actions cause severe harms to wildlife and the environment. Therefore, a kind of It is considered an environmental State crime. Critical criminologists have discussed this issue and proposed the newly emerging concept of state crime. State environmental crime refers to seemingly legal behaviors of the State in major harm to the environment. Initially, this topic was discussed in zemiyology, (social pathology). Subsequently, the concept of State crime has been expanded, especially in green criminology, with regard to the seemingly legal behavior of State.

Cite this article: Shiri, A. (2023). State crime in crimes against the environment. *Environmental Hazards Management*, 10 (3), 233-244. DOI: <http://doi.org/10.22059/jhsci.2023.366839.799>

© Abbas Shiri.

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jhsci.2023.366839.799>

Introduction

State crime refers to apparently legal behavior of the government in violation of fundamental internal and external norms, the natural rights of citizens, such as the right to enjoy a healthy environment, health and safety[6]. The unwillingness of governments to protect the environment due to economic benefits or conflicts of interest with neighboring governments is a serious obstacle to criminalization in this area. These problems can be solved by the formation of an international system in the field of environment. Because environmental protection is a trans-territorial issue and its destruction can affect the health and survival of humans all over the world. This issue was emphasized in the United Nations conference on the environment in Stockholm (1972)[25]. Intentional environmental damage is a socio-ecological crime that should be considered criminal regardless of the legal status and characteristics of the perpetrators and their power. Crime as social damage or zemiology in green criminology is used more often instead of the word state Crim. But by critical criminologists, especially in green criminology, the concept of state crime has been considered beyond sociological harm.

Research Method

This article is fundamental, research and practical, which examines the newly emerging theory of state crime in the field of environmental crimes in Iran independently, for the first time. This theory is critical, therefore it challenges the laws and practical procedures of the state in destroying the environment. In this way, by using analytical methods, we study the rules and practical procedures in

specific projects. Several laws and procedures have been investigated using the inductive method, but in order to comply with the subject, it has been limited to stating one or two cases in each case.

The data and analysis

State crime in the field of industrial licenses:

The fundamental norm of environmental protection requires that the issuance of any type of industrial license for the construction and operation of mines, oil, gas and petrochemical facilities, water-related projects, production of any type of chemical substance, etc., [5] requires the approval of the Environmental Protection Organization. Environment, without any kind of coercion, from government officials and administrative hierarchy, the approval of any type of law that allows the issuance of the aforementioned permits without the approval of the Environmental Protection Organization is an example of a government environmental crime. Compliance with international standards accepted in international environmental documents and Bilateral or Bilateral Multilateral Treaties is also necessary in this connection. Some laws have reduced the authority of the environmental organization in issuing the said permits, which is examined in this article, or have given the permit issuance to a council where that organization is in the minority with one vote, and practically the institutions Beneficiary governments from the approval of industrial and economic plans, the majority of the members of those councils. Also, the laws that set a deadline for responding to queries related to the issuance of environmental industrial and economic licenses and consider non-response as consent, is a kind of state crime, because it actually provides the necessary platforms for environmental destruction.

Government environmental crimes in the field of climate

Many of the government's policies in the field of climate have legally caused the destruction of water and air resources. The government allows harmful environmental activities in the field of climate by charging fees and fines. Since the closure or standardization of these units is in the interest of the government to earn economic income, it does not use harmful methods to prevent the environment. For example, the production and distribution of gasoline with non-standard percentage of pollution is one of the main causes of air pollution. Or the indiscriminate construction of dams in Iran is one of the risk factors in the drying up of rivers, wetlands and lakes (such as Lake Urmia). [1]

State crime regarding forests, rare plant and animal species

One of the reasons is the destruction of the environment related to the laws and regulations related to the transfer of national lands, natural resources, forests and pastures for industrial, economic, tourism and similar exploitations. The related laws have provided the necessary platforms to legalize the transfers. In order to provide current and construction costs, or to implement economic plans, the government sells, leases and assigns natural resources, forests, pastures and water resources to public institutions and private companies or changes the use of gardens and agricultural lands and as a result it puts the environment at risk of destruction.

Result

Although committing environmental crimes by ordinary citizens cannot be ignored, they do not have much ability to cause serious environmental damage. For example, a car factory can pollute the air enough to endanger the lives of thousands of people by producing thousands of non-standard cars. Or a company can widely pollute waters by dumping factory waste into rivers. While natural persons, for example, using a worn-out car, can cause little damage.

There is a long list of environmentally damaging laws that require independent research, and only some of them were mentioned in this article. Environmental protection requires the amendment of these laws and the complete removal of the government's authority. Although the government's approach in recent years has been to modify the previous practices. 5-year development plans, laws related to the environment and approvals of the cabinet and other binding regulations have emphasized the prohibition of any action without the permission of the environmental organization. However, due to the fact that this organization is a government and is placed in the administrative hierarchy and the power of the Ministry of Economy, Industry and public institutions, either permission from the said organization has been ignored or that organization has somehow agreed to the implementation of

environmentally destructive projects. Accepting international environmental documents and adhering to them, strengthening civil institutions, increasing public awareness, and increasing the opinion of the judiciary can play an effective role in state crime in the field of environment. Also, the laws that have allowed the destruction of the environment legally, such as the laws related to the transfer of natural resources, construction of dams, and the transfer of the privileges of exploitation of these resources to individuals, especially foreigners, should be amended.

جرم دولتی در جرایم علیه محیط زیست

عباس شیرینی

دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران. رایانامه: ashiri@ut.ac.ir

چکیده

دولت در قلمرو محیط زیست ممکن است سیاست‌هایی را اتخاذ کند که سبب تخریب و آسیب‌های جدی به محیط زیست شود. توجیه مرتکبان، توسعه اقتصادی-صنعتی، ایجاد اشتغال، کسب درآمد به نفع دولت، تأمین هزینه‌های جاری و عوامل مشابه دیگر است؛ درحالی که این اقدامات موجب صدمه‌های شدید به حیات وحش و محیط زیست می‌شود و به همین دلیل، نوعی جرم دولتی زیست‌محیطی به شمار می‌رود. جرم‌شناسان انتقادی، به این موضوع توجه داشت و مفهوم نوظهور جرم دولتی را مطرح کرده‌اند. جرم دولتی زیست‌محیطی، مشتمل بر سیاست‌ها، رویه‌های عملی و اقدامات دولت‌ها با اتکا به قانون در ایجاد آسیب‌های عمده به محیط زیست است. در ابتدا این موضوع مورد توجه مباحث زیست‌شناسی (آسیب‌شناسی اجتماعی) قرار گرفت؛ سپس مفهوم جرم دولتی به‌ویژه در جرم‌شناسی سبز با تمرکز بر ساختار قدرت گسترش یافت.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ‌های مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۲۷

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۸/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۵

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۹/۲۰

کلیدواژه:

آب‌وهوا،

آسیب (صدمه)،

تخریب،

جرم دولتی،

جرم زیست‌محیطی،

جرم‌شناسی سبز،

زیست‌شناسی (آسیب‌شناسی اجتماعی)،

محیط زیست.

استناد: شیرینی، عباس (۱۴۰۲). جرم دولتی در جرایم علیه محیط زیست. مدیریت مخاطرات محیطی، ۱۰ (۳)، ۲۳۳-۲۴۴.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jhsci.2023.366839.799>

© عباس شیرینی. ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jhsci.2023.366839.799>

مقدمه

علم حقوق، محدودکننده قدرت دولت است. «دولت زائیده علم حقوق است که در چارچوب نظریه قرارداد اجتماعی مکلف به تسلیم در مقابل هنجارهای بنیادین است» [۷]. بر همین مبنا نمی‌توان دولت را به هر نوع اقدامی مجاز دانست. به عبارت دیگر نمی‌توان تمامی رفتارهای دولت را چون متکی به قانون است، مجاز و مشروع تلقی کرد. مفهوم جرم دولتی [۲۲] به‌طور کلی بر این مبنا استوار شده است. منظور از دولت، قوای سه‌گانه و نهادهای وابسته است.

جرم دولتی زیست‌محیطی، شامل رفتارهای زیانبار و مخرب دولت در قلمرو محیط زیست و مغایر با حق‌های طبیعی شهروندان مانند حق برخورداری از محیط زیست سالم، بهداشت و سلامت است. این رفتارها ممکن است متضمن آسیب‌های جدی محسوس و نامحسوس به محیط زیست باشد. مهم‌ترین چالش جرم دولتی، عدم شناسایی آن در قوانین موضوعه است. به رسمیت شناختن حق بر محیط زیست سالم، تحول مهمی در نظریه‌های نسل‌های حقوق بشر است. «حق بر محیط زیست (سالم) در قالب نسل سوم حقوق بشر معرفی می‌گردد» [۱۶].

بی‌میلی دولت‌ها به حفاظت از محیط زیست به دلیل کسب منافع اقتصادی یا تعارض منافع با دولت‌های هم‌جوار، مانعی جدی برای جرم‌انگاری در این قلمرو است؛ درحالی که حفظ محیط زیست و کاهش مخاطرات زیست‌محیطی از اهم تعهدات دولت است. این اشکال با شکل‌گیری یک نظام بین‌المللی در قلمرو محیط زیست ممکن است مرتفع شود. زیرا حفاظت از محیط زیست مسئله‌ای فراسرزمینی و آرزوی دیرین بشری است و تخریب آن می‌تواند بر وضعیت سلامت و بقای انسان در سراسر جهان تأثیر بگذارد. «دولت‌ها باید در راستای حق حیات و حق بر سلامت افراد، تعهدات محیط زیستی پیشین خود را که در جایگاه مترزلی قرار دارد با حسن نیت انجام دهند و در این زمینه، همکاری‌های بین‌المللی را در اجرای استانداردهای محیط زیستی در سطح ملی و بین‌المللی ارتقا دهند» [۲].

بهره‌گیری از نظام حقوقی بین‌الملل محیط زیست، اسناد بین‌المللی زیست‌محیطی، معاهدات و موازین حقوق بشر، می‌تواند تا حدودی خلأ قانونی مربوط به جرم دولتی در قلمرو حقوق داخلی را جبران کند. زیرا نظام حقوقی بین‌الملل محیط زیست، دولت‌ها را مکلف به حفظ محیط زیست و پیشگیری از تخریب آن می‌کند.

«نظام حقوقی بین‌الملل محیط زیست، ترکیبی از حقوق عرفی، معاهدات، نهادها و به‌کارگیری فرامرزی حقوق محیط زیست داخلی است» [۱۷]. اعلامیه محیط زیست انسانی در استکهلم (۱۹۷۲) [۲۸] نقطه آغازین شکل‌گیری حقوق بین‌الملل محیط زیست است. این اعلامیه مشتمل بر ۲۶ اصل است. پس از تصویب این اعلامیه در سازمان ملل متحد، برنامه محیط زیست ملل متحد (UNEP) در همان سال تأسیس شد. منشور جهانی طبیعت (۱۹۸۲) [۲۹] اعلامیه ریو در خصوص محیط زیست و توسعه پایدار (۱۹۹۲) [۲۵] کنوانسیون تغییرات آب‌وهوا (UNFCCC) مصوب ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو، لازم‌الاجرا از ۱۹۹۴ [۲۶] و بند ۸ ماده ۸ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی [۲۴] و اسناد متعدد دیگر، مقررات جامعی را درباره لطمه شدید به محیط زیست پیش‌بینی کرده‌اند. از طریق نهادهای فراملی می‌توان دولت‌ها را به حفظ محیط زیست و جلوگیری از تخریب آن ملزم کرد.

تصویب این کنوانسیون‌ها در مجالس قانونگذاری ملی می‌تواند به شکل‌گیری یک نظام حقوقی بین‌المللی مؤثر برای کنترل نقش دولت‌های ملی در تخریب محیط زیست کمک کند. ایران با تصویب برخی کنوانسیون‌های بین‌المللی آمادگی خود را برای ادغام در جامعه جهانی به‌منظور حفظ محیط زیست نشان داده است.

ممکن است دولت‌ها به‌طور مستقیم طرح‌های صنعتی یا اقتصادی مخرب محیط زیست را اجرا یا با صدور مجوزهای لازم و واگذاری منابع طبیعی به بخش خصوصی، بسترهای لازم برای تخریب محیط زیست را فراهم کنند. به همین دلیل باید: «دولت‌ها را از عوامل اصلی جرایم و آسیب‌های زیست‌محیطی به حساب آورد» [۱۲]. نقش دولت‌ها از جهت اثباتی و سلبی ظاهر می‌شود. «دولت‌ها، ممکن است مسئول فعل یا ترک فعل‌های نهادهای قانونگذاری یا دادگاه‌هایشان باشند» [۱۷]. به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، دولت‌ها شتابان در پی اجرای طرح‌های مختلف صنعتی و اقتصادی هستند که نسبت به حفاظت از محیط زیست در اولویت قرار می‌گیرد. همچنین کشورهای در حال توسعه در پی جذب سرمایه‌گذار داخلی و خارجی هستند؛ از این رو با واگذاری منابع طبیعی و صدور مجوزهای گوناگون به آنان، عملاً راه را برای تخریب محیط زیست هموار می‌کنند. دولت

در بیشتر بخش‌های تولیدی، اقتصادی و صنعتی فعالیت می‌کند و این موضوع موجب شده که در بسیاری از آسیب‌های وارده به محیط زیست تأثیر مستقیم داشته باشد [۱۳].

اصل ۵۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران موضوع محافظت از محیط زیست را وظیفه عمومی تلقی کرده است. بر همین اساس همه فعالیت‌های اقتصادی و صنعتی، بهره‌برداری از معادن، واگذاری منابع طبیعی که موجب تخریب محیط زیست شود، مطلقاً ممنوع شده است. اطلاق اصل یادشده، شامل اقدامات دولت نیز می‌شود؛ با این توضیح که دولت هم حق ندارد حتی با وضع قانون، اقدامات منجر تخریب محیط زیست انجام دهد.

بدین ترتیب هر نوع آسیب عمدی به گونه‌های جانوری، گیاهی، رودخانه‌ها، کوه‌ها و اکوسیستم، صرف‌نظر از ویژگی‌های مرتکبان و قدرت آنان باید رفتار مجرمانه تلقی شود.

برای اولین بار نقش دولت در ارتکاب جرایم زیست‌محیطی، مورد توجه زمیولوژیست‌هایی مانند تامبس و هیلارد [۲۱] قرار گرفت: «آنها پیشنهاد کردند، zemilyogy را جایگزین «criminology social harm» کنیم یا Torts را به جای crimes قرار داده و مطالعه کنیم» [۲۰]. رفته‌رفته این مباحث مورد توجه جرم‌شناسی سبز نیز قرار گرفته است. تمرکز بیش از اندازه جرم‌شناسی سبز بر مفهوم آسیب (harm)، آن را به آسیب‌شناسی اجتماعی یا زمیولوژی (zemilyogy) نزدیک می‌کند و از مفهوم سرزنش‌پذیری و قصد مجرمانه به معنای یک موضوع حقوق کیفری متمایز می‌گرداند. از این رو «جرم‌شناسی (سبز) از قلمرو حقوقی فراتر می‌رود و گفتمان‌های مرتبط با مخاطره، حقوق و قانونگذاری را هم در بر می‌گیرد» [۳].

بدین ترتیب تمرکز کلیدی جرم‌شناسی سبز بر آسیب‌های وارد بر محیط زیست است. آسیب زیست‌محیطی نوعی جرم اجتماعی بوم‌شناختی به نظر می‌رسد و این فارغ از موقعیت قانونی آن است [۲۵]. اهمیت این نگرش در عمل موجب اصلاح روش‌های قانونی و سیاست‌گذاری‌های کلان در حوزه محیط زیست خواهد شد.

روش پژوهش

این مقاله، بنیادی، پژوهشی و کاربردی است و برای نخستین بار به‌طور مستقل به بررسی نظریه نوظهور جرم دولتی در قلمرو جرایم زیست‌محیطی در ایران می‌پردازد. تا کنون هیچ مقاله مستقلی در این زمینه به زبان فارسی منتشر نشده است. پژوهش‌های منتشرشده به بررسی گونه‌های جرایم زیست‌محیطی اختصاص داشته و به نقش قوانین مخرب محیط زیست و دولت نپرداخته است. نظریه جرم دولتی، انتقادی است و به همین دلیل قوانین و رویه‌های عملی دولت در تخریب محیط زیست را به چالش می‌کشد و بدین ترتیب با بهره‌گیری از روش‌های تحلیلی، به مطالعه موردی قوانین و رویه‌های عملی در پروژه‌های خاص می‌پردازد. قوانین و رویه‌های متعدد با بهره‌گیری از روش استقرایی بررسی شده، ولی برای رعایت اختصار در هر موضوع به بیان یک یا دو مورد اکتفا شده است.

پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که دولت (در معنای قوای سه‌گانه و نهادهای وابسته) چه نقشی در تخریب مستقیم و غیرمستقیم محیط زیست و جرایم زیست‌محیطی داشته است. فرضیه این پژوهش این است که دولت‌ها، عامل و علت اصلی در تخریب محیط و ارتکاب جرایم زیست‌محیطی هستند و نقش اشخاص عادی و غیروابسته به دولت، نسبت به نقش مستقیم دولت در این زمینه اندک است.

داده‌ها و تحلیل‌ها

۱. جرایم دولتی زیست‌محیطی درباره صدور مجوزهای صنعتی

حفاظت از محیط زیست به‌عنوان یک اصل برتر اقتضاء می‌کند که صدور هر نوع مجوز صنعتی، بهره‌برداری از معادن، تأسیسات وابسته به نفت، گاز و پتروشیمی، پروژه‌های مرتبط با آب مانند سدسازی، حفر چاه‌های آب، تولید هر نوع ماده شیمیایی و نظایر آن با اخذ مجوز از سازمان محیط زیست صورت پذیرد. «قدرت زیاد صنعتگران وابسته به دولت را می‌توان مانعی جدی در اتخاذ تدبیرهای پیشگیرانه تلقی کرد» [۵]. قوانین باید مقررات لازم را در این خصوص پیش‌بینی و دولت را به رعایت آن ملزم کنند و نظارت کافی در این خصوص به داشته باشند.

برخی از قوانین و سیاست‌های دولت می‌تواند موجب به رسمیت شناخته شدن تخریب محیط زیست شود، مثلاً قوانینی که مرتبط با مجوزهای خاص طرح‌های عمرانی، اقتصادی و صنعتی است. «هنجارهایی که عناصر زیست‌محیطی نظیر آلودگی هوا، آب آشامیدنی، آلودگی صوتی، مواد شیمیایی و گرفتن حیات وحش را تنظیم می‌کنند، اغلب دستور به مجوزدهی را به‌عنوان بخشی از ساختار قانونی خود در نظر می‌گیرند» [۸]. یکی از مصادیق این‌گونه قوانین در بند ۳۸ ماده ۳۸ قانون برنامه ششم توسعه مشاهده می‌شود. بند یادشده سازمان حفاظت محیط زیست را مکلف کرده که حداکثر طی دو ماه به متقاضیان پاسخ دهد. پاسخ ندادن به‌منزله تأیید این‌گونه طرح‌هاست. بدین ترتیب، بدون اخذ مجوزهای زیست‌محیطی امکان اجرای هر طرح مخرب زیست‌محیطی وجود دارد. این درحالی است که ماده ۳۸ یادشده، دولت را مکلف به حفاظت از محیط زیست کرده و در بند ۳، معارض با آن را به تصویب رسانده است. در ضمن سازمان محیط زیست، نهادی دولتی و تابع سلسله‌مراتب دولتی است و ممکن است با دستور مقامات بالاتر، با اجرای طرح‌های مخرب محیط زیست موافقت کند یا در مهلت مقرر از پاسخ خودداری کند تا امکان اجرای طرح‌های مذکور فراهم شود. برای نمونه مجوزهای صادرشده خودروسازی به‌طور معمول از سوی دولت، بدون توجه به استانداردهای زیست‌محیطی صورت گرفته است [۷].

مثال دیگر آن درباره مجوزهای صادرشده در حوزه صنعت نفت، گاز و پتروشیمی است که موجب تخریب محیط زیست می‌شود. برای نمونه می‌توان به صدور مجوز ساخت پتروشیمی میانکاله در ۲ کیلومتری تالاب میانکاله برای احداث طرح‌های صنایع مرتبط با صنعت نفت مانند پالایشگاه اشاره کرد. قبل از پیروزی انقلاب، این طرح تصویب و بعد از مخالفت سازمان حفاظت محیط زیست، در همان زمان تعطیل شد. ولی دوباره با موافقت رئیس‌جمهور وقت مجدداً در سال ۱۳۹۹ در ۹۰ هکتار اراضی متعلق به منابع طبیعی، توسط شرکت صنایع پتروشیمی امیرآباد مازندران آغاز شد. توجیه دولت، اشتغال به کار حدود ۷۵ هزار نفر است. درحالی که این طرح موجب تولید پساب‌های صنعتی و آسیب‌های شدید به حیات وحش و محیط زیست تالاب میانکاله خواهد شد. هرچند این طرح به‌طور موقت تعطیل شده است با توجه به اختیارات قانونی دولت و اینکه سازمان محیط زیست تابع تصمیمات مقامات بالاتر است، ممکن است، مجدداً آغاز به کار کند. طرح مذکور از مصادیق جرم دولتی به‌دلیل ماهیت تخریب‌کنندگی شدید آن در قبال محیط زیست است. ضمن اینکه واگذاری منابع طبیعی به طرح مذکور مغایر با منطوق رأی وحدت رویه شماره ۳۱۳ مورخ ۱۳۹۸/۳/۷ هیأت عمومی دیوان عدالت اداری است. بررسی پرونده قضایی مرتبط با پتروشیمی میانکاله، به‌خوبی ساختار حقوقی دولت در تخریب محیط زیست را به نمایش می‌گذارد.

نمونه دیگر آن قانون اصلاح معادن مصوب ۱۳۹۰/۸/۲۲ است. ماده ۲۴ قانون یادشده به‌منظور تسریع در امر اکتشاف و بهره‌برداری از معادن، مهلت پاسخ‌دهی دوماهه را در نظر گرفته که در صورت پاسخ ندادن نهادهای مرتبط با محیط زیست و منابع طبیعی، پروانه اکتشاف صادر می‌شود. بدین ترتیب، اصل را بر کسب درآمد دولتی، اشتغال از طریق اکتشاف و بهره‌برداری از معادن قرار داده و حفاظت از محیط زیست را از اولویت خارج کرده است.

واگذاری اراضی مرتعی برای اجرای طرح مذکور، با واکنش قوه قضاییه روبه‌رو شد. دادستان وقت کل کشور، طی نامه‌ای به وزیر وقت کشاورزی، واگذاری ۹۰ هکتار از اراضی مرتعی شهرستان بهشهر به واحد پتروشیمی امیرآباد در قالب قرارداد سه‌ساله را به‌موجب صورت‌جلسه تحویل ۱۴۰۰/۱۲/۲۵، برخلاف ضوابط و مقررات مربوط عنوان کرد و خواستار فسخ قرارداد و استرداد اراضی مذکور شد [۱۹]. این در حالی است که معاونت برنامه‌ریزی وزارت نفت طی نامه شماره م.ب ۳۷۲۸۰۰ مورخ ۱۳۹۹/۱۰/۱۵ موافقت‌نامه‌ای برای اجرای طرح تبدیل گاز طبیعی به پروپیلن را صادر کرد. کمیسیون طرح‌های غیرکشاورزی نیز اجرای طرح را تصویب کرد. سازمان امور اراضی کشور در نامه شماره ۳۸۹۰۴۲/۲/۵۲ اجازه اجاره اراضی مرتعی به شرکت مذکور را صادر کرده است.

اداره کل دفتر برنامه‌ریزی کلان منابع آب و تلفیق بودجه شرکت مادر تخصصی مدیریت منابع آب ایران طی نامه شماره ۶۳۰۸/۱۸/۱۴۰۰ مورخ ۱۴۰۰/۴/۱۵ با پرداخت حداکثر ۲۵ میلیون متر مکعب در سال برای تأمین آب طرح پتروشیمی میانکاله موافقت کرد. شرکت سهامی منطقه‌ای مازندران نیز براساس نامه شماره ۴۶۲۱/۱۲ مورخ ۱۳۹۹/۱۰/۲۹ با اتصال به شبکه برق به

میزان ۹۰ مگاوات برق موافقت کرد. بدین ترتیب همه مجوزهای قانونی اخذ شد. حتی وزیر وقت کشور شخصاً در محل پروژه حاضر شد و اقدام به کلنگ‌زنی کرد.

سازمان بازرسی کل کشور طی نامه شماره ۳۱۱۷۰۱ مورخ ۱۴۰۱/۱۰/۳ طی شدن مراحل قانونی طرح فوق را تأیید کرد. متعاقب اقدام سازمان محیط زیست مبنی بر توقف پروژه یادشده، شرکت مذکور اقدام به شکایت کیفری علیه سازمان محیط زیست به دلیل ارتکاب سوءاستفاده از موقعیت شغلی (موضوع ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۵) به علت عدم موافقت با صدور مجوز کرد و در این زمینه به نامه شماره ۸۱۳۳۴/۱۴۵۵۷۳۳۴/۹۰ مورخ ۱۴۰۱/۱۲/۱ ریاست کمیسیون اصل ۹۰ مجلس شورای اسلامی و نامه سازمان بازرسی کل کشور استناد ورزید. در بند ۴ تصویب‌نامه هیأت وزیران به شماره ۱۵۲۵۳۶/ت/۵۷۹۴۴/ه مورخ ۱۳۹۹/۱۲/۲۳ نیز تأسیس پارک اقتصادی تولید پروپیلن از گاز طبیعی در منطقه امیرآباد مازندران تصویب شده است. متعاقباً وزارت نفت طی نامه شماره ۵۱۹۳۹۶/ص مورخ ۱۳۹۹/۸/۱۱ موافقت اصولی خویش را اعلام کرد. متعاقب دستور مستقیم ریاست جمهوری سازمان محیط زیست نیز با اجرای طرح مخالفت صریحی نکرد.

به همین دلیل شرکت پتروشیمی امیرآباد (میانکاله) اقدام به شکایت کیفری علیه سازمان محیط زیست کرد و آن سازمان نیز موظف است با توجه به کسب مجوزهای لازم، مانع فعالیت آن پروژه نشود. اتهام امتناع از انجام وظیفه و امتناع از وظایف قانونی (موضوع ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی) نیز متوجه مقامات آن سازمان شده است.

این اقدام به این معناست که اگر مجوزهای مخرب محیط زیست توسط مقامات دولتی صادر شود، سازمان حق ندارد با آن مخالفت کند. بازپرس رسیدگی کننده، اتهام واردشده را نمی‌پذیرد، ولی دادستان با نظر بازپرس مخالفت می‌کند موضوع به دادگاه ارجاع می‌شود. دادگاه در یک رأی تحلیلی مفصل با استناد به اصل ۵۰ قانون اساسی، ماده ۱۱ قانون هوای پاک و سایر قوانین زیست‌محیطی، مصوبات صادرشده را مخدوش اعلام کرد. در این دادنامه، اصل حفاظت از محیط زیست مبنای قرار گرفته و به همین دلیل چنانچه مجوزهای قانونی هم ناقض محیط زیست باشند، بی‌اعتبار دانسته شده است [۳].

۲. جرایم دولتی زیست‌محیطی درباره منابع آبی

قوانین و مقررات متعددی درباره منابع آبی مانند چاه‌های آب، رودخانه‌ها، تالاب‌ها، دریاها و سدسازی‌ها وجود دارد که بسترهای لازم را برای تخریب محیط زیست فراهم کرده است. برخی از قوانین و سیاست‌های دولتی در قلمرو منابع آبی، عملاً موجب تخریب این منابع شده است. بند «و» تبصره ۲۵ قانون بودجه (۱۳۷۳) را می‌توان یکی از مصادیق جرم دولتی دانست. قانونگذار در این بند به دولت اجازه داده که از واحدهای صنعتی آلوده‌کننده منابع آبی به دلیل ورود فاضلاب آن شرکت‌ها به رودخانه‌ها و منابع زیرزمینی، عوارض دریافت کند. بدین ترتیب دولت، آلودگی منابع آب را بهانه دریافت عوارض قرار داده است. معیار مشخصی برای «شدت» تناسب آلودگی، در این ماده، وجود ندارد. مشخص نیست که چقدر آلودگی موجب تعطیلی واحدهای صنعتی یا وادار کردن آنها به آلوده نکردن آب‌ها می‌شود. از این‌رو وزارت نیرو به جهت منفی که تحصیل خواهد کرد، عملاً با دریافت عوارض اقدامی برای جلوگیری از فعالیت این‌گونه واحدها به عمل نخواهد آورد؛ زیرا تعطیلی یا استانداردسازی این واحدها، نفعی برای وزارت نیرو و دولت نخواهد داشت. در نتیجه دولت به جهت تحصیل منافع اقتصادی، مانع روش‌های آسیب‌رسان به محیط زیست نمی‌شود.

یکی دیگر از مصادیق جرم دولتی، در خصوص منابع آبی ناظر به سدسازی‌های بی‌رویه و غیرکارشناسی است که براساس قوانین به اجرا درآمده است. آثار مخرب این‌گونه اقدامات توسط دولت موجب افزایش بحران آب شده است [۱۰]. «وضعیت فعلی دریاچه ارومیه، شاخص مناسبی به‌منظور پی بردن به عمق بحران آب، تبعات ناشی از مدیریت ناکارآمد، برداشت بی‌رویه و غیرمسئولانه از منابع آبی محدود این بخش از سرزمین ایران می‌باشد» [۱].

کم آبی یا خشک شدن تالابها، رودخانه‌ها، دریاچه‌ها (مانند دریاچه ارومیه)^۱، چاه‌های آب، خالی شدن سفره‌های زیرزمینی آب به دلیل برداشت‌های قانونی بی‌رویه، نتیجه سیاست‌گذاری‌های غلط دولت در چند دهه گذشته است که در مواردی از مصادیق جرم دولتی محسوب می‌شود. در همین زمینه می‌توان به ساخت و بهره‌برداری از سد گنوند و آثار زیانبار آن اشاره کرد [۱۴]. مثال دیگر آن سد سیوند است که موجب کم شدن حجم دریاچه بختگان در نیریز استان فارس و در نتیجه مرگ پرندگان یا مهاجرت آنها و تغییرات مهم در اکوسیستم منطقه خواهد شد. سد سیوند حدود هشت هزار درخت با قدمت پانصدساله، هزاران هکتار از زمین‌های باکیفیت کشاورزی و مراتع را تخریب می‌کند [۲۱].

مورد دیگر، مربوط به برداشت از منابع آبی است. برنامه‌های توسعه و افزایش روزافزون جمعیت در دهه‌های گذشته، موجب برداشت‌های بی‌رویه از منابع آبی و در نتیجه فرونشست زمین شده است. «پدیده فرونشست زمین از مسائلی است که کشور ما در دهه‌های اخیر با آن مواجه شده است. امروزه بسیاری از مناطق شهری و دشت‌های ایران با این پدیده روبه‌رو هستند [۱۱].

۳. جرم دولتی درباره آلودگی هوا

آلودگی هوا از عمده‌ترین آسیب‌ها به محیط زیست و سلامت شهروندان است. کلانشهرها در ایران به وضعیت خطرناکی رسیده‌اند. طبق اعلام مقامات رسمی شهر تهران از ابتدای سال ۱۴۰۲ تا تیرماه همان سال، این کلانشهر فقط ۸ روز در شرایط هوای پاک قرار داشته است [۱۸].

تولید و توزیع بنزین‌های غیراستاندارد، تراکم کارخانه‌های مخرب محیط زیست در تهران، شرکت‌های خودروسازی غیراستاندارد، صنایع آلاینده و موارد متعدد دیگر از جمله عوامل وضعیت خطرناک کنونی هستند. در این قلمرو نیز توجه به قوانین جرم‌زای مرتبط مانند قانون هوای پاک (۱۳۹۶) ضروری است. هرچند ماده ۱۲ قانون یادشده سازمان محیط زیست را موظف کرده که مانع فعالیت‌های واحدهای صنعتی آلوده‌کننده هوا شود، در عبارت پایانی ماده یادشده، ضمانت اجرای تعیین‌شده فقط جریمه نقدی تا تعیین نهایی است.

بدین ترتیب دولت به جهت منافی که از جریمه‌های متعلقه دریافت می‌کند، مانع ادامه فعالیت این واحدها نخواهد شد. ضمن اینکه مدت زمان خاصی نیز تعیین نشده است، بلکه فقط قید شده در طی «مدت تعیین تکلیف» که در عمل ممکن است سال‌ها طول بکشد. تبصره یک ماده یادشده نیز اختیار تصمیم‌گیری در خصوص ادامه فعالیت شرکت‌های بزرگ صنعتی و معدنی آلاینده محیط زیست را به مقامات دولتی واگذار کرده است. رئیس سازمان محیط زیست در ستاد مذکور فقط یک رأی دارد و اکثریت با مقامات دولتی دیگر است که به‌طور معمول علاقه‌ای به تعطیلی واحدهای مذکور ندارند و اجرای طرح‌های اقتصادی و صنعتی و فعال بودن آنها را در اولویت قرار می‌دهند.

اشکال دیگر در تبصره ۳ ماده ۱۲ مشاهده می‌شود که اختیار تعیین حدود مجاز آلاینده‌های هوا را در اختیار هیأت وزیران قرار داده است. هیأت وزیران همواره در این زمینه ملاحظات غیر زیست‌محیطی دارند. مثلاً تأمین بنزین را یک مقوله امنیتی، اقتصادی و صنعتی می‌دانند و از این‌رو تولید و توزیع آن را به ثمن بخش با هر میزان آلاینده‌گی اجازه می‌دهند.

مهم‌ترین مؤلفه، اصلاح سیاست‌گذاری‌های قانونی به‌ویژه در اسناد بالادستی و قوانین بودجه سالانه درباره آلودگی هواست. باید اختیارات قانونی مقامات دولتی در نادیده گرفتن آلودگی هوا و اخذ جریمه لغو شود و همه واحدهای صنعتی و اقتصادی، خدماتی، آلوده‌کننده بیش از حد مجاز تعطیل شود.

۴. جرم دولتی درباره جنگل‌ها، گونه‌های نادر گیاهی و جانوری

یکی از دلایل تخریب محیط زیست ناظر به قوانین و مقررات مربوط به واگذاری اراضی ملی، منابع طبیعی، جنگل‌ها و مراتع جهت بهره‌برداری‌های صنعتی، اقتصادی، گردشگری و نظایر آنهاست. قوانین مرتبط، بسترهای لازم را برای قانونی کردن

۱. همچنین به گزارش احیای دریاچه ارومیه، تمهید و راهکارها، کمیته اجتماعی فرهنگی ستاد احیای دریاچه ارومیه با همکاری دانشگاه شریف، شهریور ماه ۱۳۹۴ بند ۳-۴۶، صفحه ۸ رجوع شود. به همین جهت در جلسه مورخ ۱۳۹۴/۴/۲۴ هیأت وزیران، صدور هرگونه مجوز در خصوص توسعه اراضی کشاورزی، افزایش برداشت از منابع آب حوضه از جمله سدسازی را در سطح حوضه آبریز دریاچه ارومیه ممنوع می‌کند.

واگذاری‌ها فراهم کرده‌اند. دولت به‌منظور تأمین هزینه‌های جاری و عمرانی یا اجرای طرح‌های اقتصادی، اقدام به فروش، اجاره و واگذاری منابع طبیعی، جنگل‌ها، مراتع و منابع آبی به نهادهای عمومی و شرکت‌های خصوصی یا تغییر کاربری باغ‌ها و زمین‌های کشاورزی می‌کند و در نتیجه به‌طور گسترده‌ای محیط زیست را در معرض نابودی قرار می‌دهد. «از آنجا که کاربری اراضی تبیین‌کننده تأثیرگذاری‌های بشر است، امروزه نگرانی در زمینه تغییرات محیطی جهانی فزونی گرفته و هشدارها درباره اهمیت موضوعات مرتبط با کاربری اراضی و تغییرات زمانی آن رو به افزایش نهاده است» [۱۵].

مثلاً قانون حفظ کاربری اراضی زراعی و باغ‌ها (مصوب ۱۳۷۴/۴/۷) اختیار تغییر کاربری را به دولت تفویض کرده است. دولت با انگیزه کسب درآمد به نفع خود و نهادهای عمومی، تأمین هزینه‌های جاری و عمرانی، با هر نوع تغییر کاربری موافقت می‌کند. این اختیار به‌شدت دولت را به این موضوع ترغیب می‌کند. زیرا دولت در صورت موافقت با تغییر کاربری مجاز است هشتاد درصد بهای روز باغ‌ها و زمین‌های واگذار شده را از مالکان دریافت کند.

در اصلاح قانون یادشده به تاریخ ۱۳۸۵/۵/۱، تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی و باغ‌های مورد نیاز دولت و نهادهای عمومی از پرداخت عوارض نیز معاف شدند. بدین ترتیب راه تبدیل اراضی زراعی و باغ‌ها به طرح‌های خدمات عمومی نظیر پارک، شهرسازی، مجموعه‌های گردشگری و نظایر آنها هموار شد.

در ماده ۴ همان قانون نیز سازمان جنگلبانی می‌تواند حتی بدون وجود طرح، اجازه قطع درختان و تهیه هیزم و چوب را صادر کند. ضمانت اجرای هر گونه تخلفی در این زمینه به‌صورت دریافت عوارض در فصل سوم همان قانون پیش‌بینی شده است. بدین ترتیب سازمان‌های وابسته به دولت مجاز به هر نوع تخریبی هستند.

در زمینه واگذاری منابع طبیعی اعم از معادن، جنگل‌ها، مراتع و سایر اراضی و منابع ملی نیز بسترهای قانونی ایجاد شده است و بدین وسیله عملاً دولت مبسوط‌الید در واگذاری با هر شرایطی به هر کس و با هر شرایطی است. مثلاً قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع (۱۳۴۶ با اصلاحات ۱۳۹۱) قطع و ریشه‌کنی درختان، بهره‌برداری از آن، بوته‌های جنگلی و حتی تهیه زغال را در اختیار وزارت منابع طبیعی قرار داده است (تبصره ماده ۳ قانون یادشده).

نتیجه‌گیری

ارتکاب جرایم زیست‌محیطی توسط شهروندان عادی را نمی‌توان نادیده گرفت، ولی آنان توانایی زیادی برای آسیب‌های جدی زیست‌محیطی ندارند. مثلاً یک کارخانه خودرو سازی می‌تواند با تولید هزاران خودرو غیراستاندارد، هوا را به‌اندازه‌ای آلوده کند که جان هزاران نفر را به خطر بیندازد یا شرکتی با ریختن فضولات کارخانه به رودخانه‌ها می‌تواند به‌طور گسترده آب‌ها را آلوده کند؛ درحالی که اشخاص حقیقی مثلاً با استفاده از یک خودرو فرسوده، آسیب کمی می‌توانند ایجاد کنند.

فهرست بلندبالایی از قوانین آسیب‌رسان به محیط زیست وجود دارد که مستلزم پژوهش‌های مستقلی است و در این مقاله فقط برخی از آنها ذکر شد. حفاظت از محیط زیست، مستلزم اصلاح این قوانین و سلب کامل اختیار دولت است. هرچند رویکرد دولت در سال‌های اخیر اصلاح رویه‌های قبلی بوده است.

آخرین تحول مربوط به تصویب‌نامه هیأت وزیران (۱۰۱۱۰۵/ت/۶۰۹۹۸ هـ مورخ ۱۴۰۲/۶/۸) است که می‌توان آن را مهم‌ترین مصوبه در حقوق ایران برای پیشگیری از جرم دولتی درباره محیط زیست دانست. در بند ۱ مصوبه مذکور آمده است: «به‌منظور تعیین تکلیف طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای و طرح‌های صنعت نفت مشمول ارزیابی اثرات محیط زیستی و فاقد مجوز از سازمان حفاظت محیط زیست و دارای پیشرفت فیزیکی منتهی به سال ۱۴۰۱، کار گروهی متشکل از سازمان حفاظت محیط زیست (مسئول)، وزارت کشور، معاونت اجرایی رئیس‌جمهور، سازمان برنامه و بودجه کشور، معاونت حقوقی رئیس‌جمهور و دستگاه مجری تشکیل می‌شود». در بند ۳ مصوبه مذکور آمده است: «شروع به اجرای هر گونه طرح (پروژه) مشمول ارزیابی بدون مجوز از سازمان محیط زیست از تاریخ ابلاغ این تصویب‌نامه است».

در گذشته نیز مصوبه سیاست‌های کلی محیط زیست (۱۳۹۴)، برنامه‌های پنج‌ساله توسعه، قوانین مرتبط با محیط زیست و مصوبه‌های هیأت وزیران و سایر مقررات الزام‌آور، بر منع هر گونه اقدام، بدون اجازه سازمان محیط زیست تأکید کرده‌اند. ولی به‌دلیل دولتی بودن این سازمان و قرار گرفتن در سلسله‌مراتب اداری و قدرت وزارتخانه‌های اقتصادی، صنعتی و نهادهای عمومی عملاً یا

اجازه از سازمان مذکور نادیده گرفته شده یا آن سازمان به‌نوعی با اجرای طرح‌های مخرب محیط زیست موافقت کرده است. پذیرفتن اسناد بین‌المللی محیط زیست و پایبندی به آن، تقویت نهادهای مدنی، افزایش آگاهی‌های عمومی و امعان نظر بیشتر قوه قضاییه می‌تواند نقش مؤثری در جرم دولتی در قلمرو محیط زیست داشته باشد. همچنین قوانینی که اجازه تخریب محیط زیست را به‌صورت قانونی فراهم کرده است، مانند قوانین مرتبط با واگذاری منابع طبیعی، سدسازی و واگذاری امتیاز بهره‌برداری از این منابع به افراد به‌ویژه خارجی‌ان باید اصلاح شود.

تقدیر و سپاس

از استاد محترم جناب آقای دکتر علی‌حسین نجفی ابرندآبادی که نخستین بار در ایران با طرح مباحث جرم‌شناسی انتقادی و زمیولوژی و راهنمایی دانشجویان برای تدوین پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و رساله‌های دکتری در این قلمرو نقش مؤثری داشتند سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- [۱]. آزادفلاح، زهره؛ بابایی، محبوب؛ بدران نژاد، ایوب؛ و قادری، رضا (۱۳۹۶). شناسایی و اولویت بندی عوامل مؤخر بر خشک شدن آب دریاچه ارومیه براساس مدل دلفی. *جغرافیای طبیعی*، ۳۵، ۱۰۱-۱۱۴.
- [۲]. آقای، سیدداود؛ و سعیدی، ندا (۱۴۰۰). تعهدات محیط زیستی دولت‌ها در کاهش مخاطرات زیست محیطی. *مدیریت مخاطرات محیطی*، ۳۲۰-۳۰۱، (۳)۸.
- [۳]. بوکالی، آوی؛ و کوتزه، جاستین (۱۴۰۱). *زمین‌پوئی*، ترجمه هانیه هژبرالساداتی، چاپ دوم، تهران: میزان.
- [۴]. دادنامه شماره ۱۴۰۲۶۸۳۹۰۰۹۳۱۷۲۴۹ مورخ ۱۴۰۲/۶/۲۸ شعبه ۱۰۶۰ دادگاه کیفری ۲، مجتمع قضایی کارکنان دولت.
- [۵]. شمس ناتری، محمدابراهیم (۱۳۹۸). مقابله غیرکیفری با مخاطرات محیط زیستی در صنعت نفت و گاز. *مدیریت مخاطرات محیطی*، ۳۹۴-۳۷۷، (۴)۶.
- [۶]. شمس ناتری، محمد ابراهیم؛ و مقیمی، ابراهیم (۱۴۰۲). *مخاطرات و حقوق*، تهران: میزان.
- [۷]. شیری، عباس (۱۳۹۹). بررسی ابعاد سیاستگذاری جنایی جرم دولتی در ایران. *سیاستگذاری عمومی دانشگاه تهران*، ۴(۴)، ۱۹۳-۲۰۹.
- [۸]. شیری، عباس؛ و جعفرپور، الهام (۱۴۰۰). گونه شناسی جرایم دولتی مبتنی بر قوانین غیرقانونی و فاقد مشروعیت. *مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی*، ۲(۲)، ۳۴۵-۳۷۱.
- [۹]. شیلتون، دینا؛ و کیس، الکساندر (۱۳۹۶). *حقوق محیط زیست*، ترجمه محسن عبداللهی، چاپ دوم، تهران: خرسندی.
- [۱۰]. غلامی، حسین (۱۳۹۹). *درآمدی بر آسیب اجتماعی شناسی*، تهران: پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی ناجا.
- [۱۱]. قهرودی تالی، منیژه؛ خدامرادی، فرهاد؛ و علی نوری، خدیجه (۱۴۰۲). تأثیر افت آب‌های زیرزمینی بر مخاطرات فرونشست زمین در دشت دهکلان، استان کردستان. *مدیریت مخاطرات محیطی*، ۱(۱)، ۵۷-۷۰.
- [۱۲]. کشاورز، اسدالله (۱۳۹۹). *برهکاری سبز، جلوه‌ها و پاسخ‌های تقنینی-قضایی*، تهران: میزان.
- [۱۳]. گرجی فرد، حمیدرضا (۱۳۹۵). *جرم‌شناسی سبز*، تهران: میزان.
- [۱۴]. گزارش‌های کارشناسی مرکز پژوهش‌های مجلس به شماره ۲۵۰۱۷۷۷۱ مورخ ۱۴۰۰/۵/۵، در ابعاد آسیب‌رسان، سد گتوند.
- [۱۵]. محمدرزاده، مریم؛ و عابدینی، موسی (۱۴۰۱). تغییرات کاربری اراضی و ارتباط آن با سطح آب‌های زیرزمینی و مخاطرات آن (مطالعه موردی، شهرستان ملارد). *مدیریت مخاطرات محیطی*، ۱(۱)، ۳۱-۴۴.
- [۱۶]. مشهدی، علی (۱۳۹۲). حق بر محیط زیست سالم، تهران: میزان.
- [۱۷]. موسوی، فضل‌الله (۱۳۹۵). *حقوق بین‌الملل محیط زیست*، تهران: میزان.
- [۱۸]. میرزایی، محمدمهدی: سایت رسمی شرکت کنترل هوا، به آدرس air.tehran.ir
- [۱۹]. نامه شماره ۱۴۰۱/۱۴۰/۳۶۸۶۸/۹۰۰ مورخ ۱۴۰۱/۵/۲۲ دادستان کل کشور.
- [۲۰]. نجفی ایرنآبادی، علی حسین (۱۳۹۱). از جرم‌شناسی تا آسیب اجتماعی شناسی، نکوداشت‌نامه شادروان دکتر رضا نوربها، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- [21]. یوسفی آذری، پیمان (۱۴۰۲): مدیرکل دفتر جنگل‌های خارج از شمال، مصاحبه با روزنامه همشهری، ۱۴۰۲/۰۷/۲۵، قابل دسترس: hamshahronline.ir
- [22]. Chambliss, W.J., & Moloney, C. J. (2015). *State Crime*, Volume II, Volume III, Volume IV. Routledge, London New York
- [23]. Hillyard, P., Pantazis, C., Tombs, S., & Gordon, D. (2004). *Beyond criminology; taking harms Seriously*, Pluto Press.
- [24]. International Criminal Court (ICC). UN. 1998.
- [25]. Maclaughlin, E., & Muncie, J. (2019). *Sage Dictionary of Criminology*, U.K.
- [26]. U.N. Frame work Convention on Climate Change (VNFCCC), 1992.
- [27]. United Nations Conference on Environment Development, (UNCED), 1992.
- [28]. U.N. Conference on the Human Environment, (1972). para 2, documents-dds-ny.un.org
- [29]. World Charter for Nature (1982). UN.